

DEUİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı / 2021, ss. 511-535.

HACI BEKTÂŞ VELİ DÜŞÜNCESİNİN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Selim KAYA**

ÖZ

Türk Kültür mirasını mayalayanlardan biri olarak Hacı Bektâş-ı Veli, Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaştırılmasında, İslami yaşamın oluşması ve şekillenmesinde, ayrıca bölgede cereyan eden siyasi, dini ve kültürel olaylarda etkin rol oynamıştır. Bektâşi öğretisi zaman içinde Balkanlara kadar genişlemiş, Avrupa coğrafyasında Türk-İslam kültürünün yaşatılmasında ve yaygınlaştırılmasında önemli rol oynamıştır. Bektâşi düşünce sistemi Türkçe olarak ifade edilmiş ve Balım Sultan tarafından yazıya alınmıştır. Hacı Bektâş-ı Veli düşüncesinin en önemli esasları arasında yer alan sevgi, saygı, dayanışma ve paylaşma, yerel ve kültürel değerler olarak kalmamış evrensel değerler olmuştur. Kendini bilmek (özdenetim), iyilik yapmak, iyimser (ümitvâr) olmak, alçakgönüllülük, adaleti gözetmek, cömert olmak, ayıp örtmek, şefkatli (merhametli) olmak, öfkeyi yutmak (sabırlı olmak), helal kazanmak, dürüst (güvenilir) olmak, edebli olmak, sevgiyi esas almak, temiz olmak, akıl ve ilim ile (düşünceli) hareket etmek ve hoşgörülü (anlayışlı) olmak gibi erdemli davranışlar değerler eğitiminin özünü oluşturan esaslardır. Bu esasların eğitim öğretimde kullanılması, geleceği inşa edecek olan çocuklar ve genç nesiller için çok önemlidir. Bu bağlamda Hacı Bektâş-ı Veli düşüncesindeki değerlerin ortaya konulması, bu değerlerin kalıcı davranış halini alması için öneriler geliştirilmesi daha iyi bir nesil, daha güzel bir yaşam için büyük önem arz

* Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Bu makale, Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından 30 Eylül - 01 Ekim 2021 tarihlerinde düzenlenen "Türk Kültür Mirasını Mayalayanlar: Yunus Emre, Hacı Bektâş-ı Veli, Ahi Evran" Uluslararası Kongresi'nde sunulan "Hacı Bektâş Veli Düşüncesinin Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı yayınlanmamış tebliğin genişletilmiş ve yeniden gözden geçirilerek hazırlanmış şeklidir.

** Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. skaya@aku.edu.tr , ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0447-5017>.

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 06/12/2021

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 09/12/2021

etmektedir. Bu çalışmada *Makâlât* temelinde Hacı Bektâş-ı Veli'nin düşünce sistemi değerler eğitimi açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektâş-ı Veli, Değer, Eğitim, Düşünce.

THE EVALUATION OF HAJI BEKTASH VELI THOUGHT IN TERMS OF VALUES EDUCATION

ABSTRACT

As one of those who leaven the Turkish cultural heritage, Haji Bektash Veli played an active role in the Turkification and Islamization of Anatolia, the formation and shaping of Islamic life, and the political, religious and cultural events that took place in the region. Bektashi teaching expanded to the Balkans over time and played an important role in the survival and dissemination of Turkish-Islamic culture in the European geography. Bektashi thought was expressed in Turkish and was written down by Balım Sultan. Love, respect, solidarity and sharing, which are among the most important principles of Haji Bektash Veli thought, have not remained local and cultural values, but have become universal values. Virtuous behaviors such as knowing oneself (self-control), doing good, being optimistic (hopeful), being humble, being just, being generous, covering up shame, being tenderhearted (compassionate), swallowing anger (being patient), earning halal, being honest (reliable), being decent, relying on love, being clean, acting with reason and knowledge (thoughtfully) and being tolerant (understanding) are the basis of values education. The use of these principles in education is very important for children and young generations who will build the future. In this context, it is of great importance for a better generation and a more beautiful life to reveal the values in the thought of Haji Bektash Veli and to develop proposals for these values to become permanent behaviors. In this study, the thought system of Haji Bektash Veli was examined in terms of values education on the basis of *Makâlât*.

Keywords: Haji Bektash Veli, Value, Education, Thought.

Giriş

Değer; Türk Dil Kurumu tarafından “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçüt, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet”¹, Tezcan tarafından “bütün kültür ve topluma anlam ve önem veren

¹ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 483.

ölçütler”², Çelikkaya tarafından “bir toplum, bir inanç, bir ideoloji içinde veya insanlar arasında kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan toplumsal, insani, ideolojik veya ilahi kaynaklı her türlü duyuş, düşünüş, davranış, kural ya da kıymetler”³, Halstead ve Taylor tarafından da “yargıları oluşturan standartların ve prensiplerin ifadesi”⁴ olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlara göre değer, toplum nezdinde insanların davranışlarının özelliğini belirleyen ölçüttür. Engelli bir insan veya hayvana yardımcı olmak bir “davranış”tır, bu davranışın hem sebebi hem sonucu olan “yardımseverlik” ise değerdir. Kişiyi engelli bir canlıya yardım yapmaya sevk eden âmil de sahip olduğu “yardımseverlik değeri”dir.

Değerlerin temel amacı, bireyi “iyi ve ahlâklı” yapmak, bireyin kendisine ve topluma faydalı olmasını sağlamaktır. Ancak değerler, “mühimm” ve “ehemm” olmak bakımından kişiden kişiye değişiklik arz edebilmektedir. Örneğin Shalom H.Schwartz, güç, başarı, keyif (hazcılık) ve gelenekselciliği değer olarak ifade ederken⁵ Mahmut Tezcan, kahramanlık, yurtseverlik, mertlik, dindarlık, kanaatkârlık, tutumluluk, toprağa bağlılık, konukseverlik, saygı-hürmet, hayırseverlik, hoşgörülülük, namus-şereflik, ciddilik-ağırbaşlılık, alçakgönüllülük ve iç temizliği değer olarak ifade etmiştir⁶.

Bireyin kendisini, toplumun da bireyi kontrol etmesini sağlayan unsurların başında değerler gelmektedir⁷. Bu sebeple değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması önem arz etmektedir. Bu

² Mahmut Tezcan, *Türklerle İlgili Stereotipler (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1974, s. 14.

³ Hasan Çelikkaya, *Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi*, Alfa Yayınları, İstanbul 1996, s. 168.

⁴ J.Mark Halstead & J.Monica Taylor, “Learning and Teaching About Values: a Review of Recent Research”, *Cambridge Journal of Education*, 2000, Vol. 30, No.2, s. 169-171.

⁵ Shalom H.Schwartz, “Universals in the Content and Structure of Value: Theoretical Advances and Emprical Tests in 20 Countries”, *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol.25, 1992, s. 1-65.

⁶ Mahmut Tezcan, *Türklerle ilgili Stereotipler (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Yayını, Ankara 1974, s. 14-17.

⁷ Kubilay Yazıcı, “Değerler Eğitimi’ne Genel Bir Bakış”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, Sayı 19, 2006, s. 499.

bağlamda ismi değerler eğitimi olmasa bile içeriği değerler eğitimi olan pek çok eser kaleme alınmıştır. Hintli filozof Beydaba'nın erdemleri öğretmek için kaleme aldığı *Kelile ve Dimne*'sinin Arapça'ya çevirisiyle başlayan değerler eğitimine yönelik çalışmalar Aristo'nun *Ethica Nicomachea* (*Nikomakhos Ablâkı*) eserinin çevirisi ile devam etmiştir. İbn Miskeveyh'in (ö. 1030) *Tehzîbü'l-Ablâk* (*Tabaretü'l A'rak*)⁸, Gazzali'nin (ö. 1111) *Eyyübel Veleđi*, Nasîrüddin Tûsî'nin (ö. 1274) *Ablâk-ı Nâsirî'si*, Kınalızâde Ali'nin (ö. 1572) *Ablâk-ı Alâî'si* bu konuda ilk akla gelen ve öne çıkan eserler olmakla birlikte Hacı Bektâş-ı Veli'nin ve diğer pek çok ilim ve fikir adamının eserleri de ismen olmasa da içerik olarak bu özelliğe sahiptir.

Değerler eğitimine yönelik eserler sadece belirli asırlarda yapılmış çalışmalar ile sınırlı kalmamıştır. XX. asırda ve günümüzde değerler eğitimine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalara; 1922 yılında Midhat Sadullah Sander tarafından kaleme alınan *Resimli Yeni Musâhabât-ı Ablâkiye ve Medeniye*⁸ ile 1924 yılı İlk Mektep Müfredat Programı'na uygun olarak Muallim Orhan Fuad tarafından kaleme alınan *Musâhabât-ı Ablâkiye ve Malumât-ı Vatanîye*⁹ başlıklı kitaplar Cumhuriyet döneminin ilk örnekleri olarak zikredilebilir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında hazırlanan İlk Mektepler Müfredat Programı'na konulan *Musâhabât-ı Ablâkiye ve Malumât-ı Vatanîye* dersinin amacı; “talebelere malik oldukları hak ve vazifelerini tanıtmak (sorumluluk bilinci), bütün hareketlerinde hâkim olması lazım gelen ahlâk esaslarını (ahlâk eğitimini) telkin etmek, ve'l-hâsıl millî ve insanî vazifelerini takdir ve ifâ edebilecek bir hâle gelmelerini” sağlamaktır. *Musâhabât-ı Ablâkiye* dersi işlenirken de, pek çeşitli ahlâk sorunları ele alınmış, bu sorunlara dair gerçek hayattan fıkra ve hikâyeler anlatılmış,

⁸ Midhat Sadullah Sander, *Resimli Yeni Musâhabât-ı Ablâkiye ve Medeniye*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1922.

⁹ Orhan Fuad, *Musâhabât-ı Ablâkiye ve Malumât-ı Vatanîye (İlk Mekteplerin Dördüncü Sınıfına Mahsus)*, Vatan Matbaası, 1924, 1926; aynı müellif, *Musâhabât-ı Ablâkiye ve Malumât-ı Vatanîye (İlk Mekteplerin Beşinci Sınıfına Mahsus)*, Vatan Matbaası, 1924, 1926.

birçok değerlere dair eğitsel, aynı zamanda ilginç düşünceler ortaya atılmıştır.¹⁰

Sonraki yıllarda Emine Yeniterzi'nin "Safahat'ta İnsani Değerler", Erol Güngör'ün *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*'ı, Mustafa Aydın'ın "Değerler, İşlevleri ve Ahlak", M.Eyyüp Sallabaş'ın "Ömer Seyfettin Hikâyelerinin Türkçe Öğretiminde Değer Aktarımı Bakımından İncelenmesi", Ertuğrul Yaman'ın *Değerler Eğitimi*, Hayati Hökelekli'nin *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Yener Özen'in "Değerler Psikolojisi Bağlamında Optimal Terapi"si, Mahmut Tezcan'ın *Değerler Eğitimi Sosyolojik Yaklaşım*'ı, Figen Ersoy & Perihan Ünüvar'ın *Karakter ve Değerler Eğitimi*, İlber Ortaylı'nın *Bir Ömür Nasıl Yaşanır Hayatta Doğru Seçimler İçin Öneriler*'i, Funda Nayır'ın *Kültürel Değerlere Duyarlı Eğitim*'i, Cihat Yaşaroğlu & H.Fazlı Ergül'ün *Etik ve İnsani Değerler*'i, Hürşit Ekinci'nin *Okulda ve Ailede Değerler Eğitimi*, Mehmet Müftüoğlu'nun *Nabl 90. Ayet Bağlamında Ahlak Eğitimi* değerler eğitimi konusunda yayınlanmış çalışmalardan bazılarıdır.

18.Millî Eğitim Şurası'nda alınan karara istinaden 2010 yılında Değerler Eğitimi Yönergesi hazırlanmıştır. 2013 yılında Değerler Eğitimi Yönergesi'nde; sevgi, sorumluluk, saygı, hoşgörü, duyarlılık, özgüven, empati, adil olma, cesaret, liderlik, nazik olmak, dostluk, yardımlaşma, dayanışma, temizlik, doğruluk, dürüstlük, aile birliğine önem verme, bağımsız ve özgür düşünebilme, iyimserlik, estetik duyguların geliştirilmesi, misafirperverlik, vatanseverlik, iyilik yapmak, çalışkanlık, paylaşımcı olmak, şefkat-merhamet, selamlaşma, alçakgönüllülük, kültürel mirasa sahip çıkma, fedakârlık değerler olarak zikredilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 2017 yılında öğretim programlarını yenileme çalışmaları sonrası 2018 yılında on adet kök değer belirlenmiş ve uygulamaya konulmuştur. Bu değerler; "adalet", "dostluk", "dürüstlük", "öz denetim", "sabır", "saygı", "sevgi", "sorumluluk", "vatanseverlik" ve "yardımseverlik"tir.¹¹ Bu kök değerler de kısaca örneklenmiş; "Örneğin

¹⁰ İbrahim N. Özgür, "Çocuklarımıza Ne Gibi Değerler Öğretebiliriz? *Pedagoji (Çocuk ve Gençlik Eğitimi Dergisi)*, Cilt I, Sayı 5, İstanbul 1973, s. 37.

¹¹ Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2017). Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmaları üzerine (https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003)

adalet kök değeri adil olma, eşit davranma, paylaşma; dostluk kök değeri diğerkâmlık, güven duyma, anlayışlı olma, dayanışma, sadık olma, vefalı olma, yardımlaşma; dürüstlük kök değeri açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, güvenilir olma, sözünde durma; özdenetim kök değeri davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, öz güven sahibi olma, gerektiğinde özür dileme; sabır kök değeri azimli olma, tahammül etme, beklemeyi bilme; saygı kök değeri alçakgönüllü olma, diğer insanların kişiliklerine değer verme” şeklinde açıklanmıştır.

Hacı Bektâş-ı Veli Düşüncesinde Değerler Eğitimi İçin Örnekler

Hacı Bektâş-ı Veli'nin *Makâlât*'ında Dört Kapı'dan biri olan Şariat içinde zikredilen on makamdan dördü (ilim öğrenmek, helâl kazanmak, şefkatli olmak, temiz yemek ve temiz giyinmek, iyiliği emredip kötülüğü menetmek) değerlerdendir. Dört Kapı'dan biri olan Tarikat'ta zikredilen on makamdan üçü (nefsi olgunlaştırmak, ümitvâr olmak, muhabbet sahibi olmak) değerlerdendir. Dört kapıdan biri olan Marifet'te zikredilen on makamdan altısı (edeb, sabır, utanmak, cömertlik, bilgi sahibi olmak, miskinlik ve benlikten geçmek kendini bilmek) değerlerdendir. Dört kapıdan biri olan Hakikat'te zikredilen on makamdan beşi (toprak gibi mütevazi ve verimli olmak, bütün herkese aynı gözle bakıp ayıplamamak, elinden gelen her iyiliği yapmak, mahlukata zarar vermemek, sohbet etmek) değerlerdendir. Bu değerler eksiltilebilir veya arttırılabilir ama şu bir hakikattir ki; Hacı Bektâş-ı Veli eserlerinde pek çok değeri, bu değerlerin insan yaşamı için önemini ve kıymetini veciz olarak ifade etmiştir. Hacı Bektâş-ı Veli'nin *Makâlât*'ında zikrettiği dört kapı içindeki makamlardan bazıları ile MEB Değerler Eğitimi Yönergesinde zikredilen değerler benzerlikler içermektedir. Bu bağlamda Hacı Bektâş-ı Veli düşüncesini değerler eğitimi (eğitimde yararlanılabilecek değerler) açısından şöylece ifade edilebiliriz.

_basin_aciklamasiprogram.pdf) ayrıca bakınız: Milli Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar), MEB Yayınları, Ankara 2018.

1. Kendini Bilmek/Tanımak (Özdenetim)

Kendini bilmeyi, haddini aşmamayı, özdenetimi unutmamayı Hacı Bektâş-ı Veli, Marifet'te zikrettiği makamlardan onuncusu olarak belirtmiştir. Kendini bilmeyi içdisiplinin, içdenetimin ve vicdâni sorumluluğun gereği olarak gören Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre insanın yaratılmasındaki manalardan ilki kendini bilmektir.¹² Kendini bilmek; haddini bilmektir. Kendini bilmek; uygun ve doğru eylemlerde bulunmak, aşırıktan yada ölçsüzlükten sakınmak, sorumluluk bilinci ile hareket etmektir. Kendini bilen sınırlarını ve sorumluluklarını bilebilecektir. Çünkü kendini bilmek bir maharettir, kendini tanımak yaşam sanatıdır. Kendini tanımak, özgürleşmektir. Kendini bilmek, sahip olunulan kıymet ve değer farkında olmaktır.

Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre kendini bilmek gerçek bilgiyi elde etmenin ilk basamağı, her şeyi bilmenin ilk adımıdır. Nitekim “nefsini bilen, Rabbini bilir” sözü bu hususu açıklamaktadır. Çünkü bir kimse kendini bilmeyince haddini de bilmez, yakınındakini de uzağındakini de fark edemez ve göremez. Kendisini tanıyıp bilmeyen Allah'ı da bilemez, eserlerini de göremez. “...biz ona şah damarından daha yakınız” (*Kâf* 50/16) ve “biz ona sizden daha yakınız, fakat siz görmezsiniz” (*Vakıa* 56/85) hakikatinin¹³ anlaşılması ancak kişinin kendisini bilmesi ile mümkündür. Bu sebeple Hacı Bektâş-ı Veli

Sen var olma asla, kemal budur, o kadar
Yok ol, visal budur, yok olmaktır, o kadar¹⁴

diyerek insanların benlik davasından vazgeçmesini, kişinin ben ben ben dememesini, nefsin kendini öne çıkaran kötü özelliğinden kurtulmasını, kendini bilmesini ve tanımmasını öğütlemiştir.

Kendini bilmek aslında kendini tanımak diğer bir ifade ile kişinin kendiyile tanış olmasıdır. Nuri Pakdil'in ifadesiyle “*Haydi ademoğlu kendinle tanış, Uzak dediğin yer en çok bir karış*” veciz sözünde de ifade edildiği gibi kendiyile tanış olmak kişiye uzağı yakın edecek ve hakikati görmesini

¹² Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, (Haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk), Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara 2007, s.126.

¹³ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 31, 56, 64, 78, 110.

¹⁴ Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâbü'l Fevâid*, s. 163.

sağlayacaktır. Kendini bilen kendi ile tanış olacak, kendini keşfedecek, kendindeki yetenekleri fark edecek ve eksikleri tamamlamak için gayret edecektir. Hacı Bektâş-ı Veli'nin kişi kendini bilirse nefsi de bilir sözünü İbn Atâullah el-İskenderî (ö. 1309) *el-Hikemü'l-Atâyye* adlı eserinde, âdetâ “mâ ze vecede men fegadehü ve mâ ze fegade men vecedehü” yani, "O'nu (Allah'ı) bulan neyi kaybeder? Ve Onu kaybeden neyi kazanır?" ifadesiyle soru şeklinde izah etmiştir. Adeta Allah'a yakınlığın yükselip alçalmadan hedefe gitmenin en iyi yolu olduğunu vurgulamıştır.

Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre kendini bilmek çok güçtür. Ancak pek çok güzelliğe ulaşmanın da en kolay yoludur. Ona göre kişi kendini bilirse ümit ve rahmet kapısı açık olur. Eğer kişi kendini bilmezse ümitsizlik kapısında öfkeye maruz kalır.¹⁵ Hacı Bektâş-ı Veli düşüncesinde kendini bilmeyen, yaratılış gayesine uygun hareket etmediği için sıkıntılara maruz kalır. Kendini tanımayan gerçek mutluluğa ulaşamaz. Kişinin kendini (haddini) bilmesi hem İslam dininin, hem kadim Türk kültürünün vazgeçilmez esaslarından, hem de toplumu birarada tutan ahlâkî değerlerdendir.

2. İyilik Yapmak

İyilik yapmayı, insanlara yardımcı olmayı, bütün mahlûkatın iyi olması için çalışmayı Hacı Bektâş-ı Veli Dört Kapı'dan hem Şeriat'ta, hem Hakikat'te hem de Tarikat'ta zikretmiştir. Dört Kapı'dan biri olan Şeriat'taki makamlardan onuncusu, emri ma'rûfdur ve yaramaz işlerden sakınmaktır. Yani iyiliği emredip kötülüğü menetmektir. Dört Kapı'dan biri olan Hakikat'teki makamlardan üçüncüsü, elinden geleni men' etmemektir. Yani elinden gelen her iyiliği yapmaktır. Dört Kapı'dan biri olan Tarikat'taki makamlardan dokuzuncusu “sâhib-i nasihat” olmaktır. Yani iyiliği tavsiye etmek, insanları hayra teşvik etmektir. Hacı Bektâş-ı Veli bu değeri belirtirken “onlar Allah'a ve ahiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten men ederler, hayır işlerinde birbirleriyle yarışır, işte onlar sâlihlerdendir” ayetini (*Al-i İmrân, 3/114*) de zikretmiştir.¹⁶ “Hayırlınız, kendisinden iyilik umulan ve kötülüğünden emin olunandır,

¹⁵ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s.72, 86.

¹⁶ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 30-31, 75.

kötünüz de kendisinden iyilik beklenmeyen ve kötülüğünden emin olunmayandır" (*Tirmizî, Kitabu'l-Fiten, 76/2263*) hadisi ile de konuyu daha da açıklamıştır.

Hacı Bektâş-ı Veli "Benim üç dostum vardır; ne zamanki ben ölürüm, dostlarımdan biri evde kalır; birisi yolda kalır; birisi de benimle gelir. Evde kalan malımdır. Yolda kalan akrabalarım ve ailemdir. Benimle gelen ise iyiliklerimdir. Bu durumda kötü tabiatım, kötü amelim var ise, işte o vakit aslın aslına döndüğü ve benzediğidir"¹⁷ diyerek, iyiliklerin kalıcı olduğunu, güzel ve iyi işler dışındaki her şeyin geçici olduğunu ve insana dünya hayatından sonra hiçbir fayda sağlamayacağını belirtmiş,

Ama iyi ama kötü bu dünyada

Kendime yaptım her ne yaptımsa¹⁸

diyerek her yapılanın kişinin kendine döndüğünü ifade etmiş ve bu sebeple iyilik yapan iyi insan olmayı tavsiye etmiştir.

Hacı Bektâş-ı Veli iyi davranışlarda bulunmayı öğütlerken huzur içinde yaşamanın formülünü "her zaman Allah tarafından güvende olmak istersen eğer, bu nasihati can kulağıyla dinle. Hakk'la saadet ile, halkla insaf ile, büyüklerle hürmet ile, düşkünlerle şefkat ile, düşmanlarla yumuşaklık ile, dostlarla vefa ile, nefesine kahr ile, dervişlerle cömertlik ile, âlimlerle alçakgönüllülük ile, cahillerle susmak ile güven bulursun"¹⁹ şeklinde belirtmiştir. Burada pek çok değeri, iyi davranış olarak dile getirmiş ve bu iyiliklere sahip çıkılırsa huzur ve mutluluğa ulaşılacağını söylemiştir. Yine aynı eserde geçen şu dörtlülle;

"Kötülüğe karşılık vermek kötülükle

Akıllılık etmektir şekilcilere göre

Anlamları sezen kişilerse

İyilik ederler kötülük görseler bile"²⁰

¹⁷ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 55.

¹⁸ Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâbü'l-Fevâ'id*, haz. Baki Yaşa Altınok, Hacı Bektâş-ı Veli Külliyyatı içinde (s. 19-167), Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektâş-ı Veli Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2010, s. 35.

¹⁹ Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâbü'l-Fevâ'id*, s. 95.

²⁰ Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâbü'l-Fevâ'id*, s. 39.

sözyle her zaman her durumda iyi davranışlarda bulunulmasını ve iyilik yapılmasını tavsiye etmiştir. İçinde kin, haset, cimrilik, tamahkârlık, öfke, gıybet, maskaralık ve daha başka şeytanî fiiller olanların su ile yıkanarak temizlenemeyeceğini asla arınamayacağını²¹ iyi olmak ve huzur bulmak için kötü hasletlerden uzak kalınması gerektiğini belirtmiştir. Hacı Bektâş-ı Veli'nin öğütlediği değerlerden biri olarak insanları hayra teşvik etmek, iyiyi ve güzeli yapmak, birbirini seven insanlardan oluşan iyi bir toplumun da oluşmasına katkı sağlamıştır.

3. Ümitvâr Olmak (İyimserlik)

Ümitvâr olmak, ümitle yaşamak, kötümser değil iyimserlik olmak Hacı Bektâş-ı Veli'nin Dört Kapı'dan Tarikat'ta zikrettiği makamlardan yedincisidir. Ümidini kaybetmemek ve her zaman iyimser olmak konusunda ilahi mesajları zikreden Hacı Bektâş-ı Veli “benim iyiliğim korku ile ümit arasında olanadır” ve “Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz, çünkü O çok bağışlayan, çok merhamet edendir” (*Zümer, 39/53*) ve “çünkü Allah'ın rahmetinden ümidi sadece kâfirler güruhu keser (*Yusuf 12/87*) ayetlerini referans almış, marifet ağacının kökü tevekkül, suyu korku ve ümittir²² demiş, ümitsizliği kâfirlik hali²³ olarak tavsif etmiştir.

Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre ahireti isteyenler korku ve ümit topluluğudur yani korku ve ümit arasında hareket eden, her iki duyguyu dengede tutabilenlerdir. Her kim gerçek bilgi sahibi olsa asla ümitsiz olmaz, Allah'tan ümidini asla kesmez. Allah'ı yakınında bilenler asla ümitsiz olmaz. Çünkü Allah Teala “Bana dua edin, kabul edeyim” buyurmuş, affedici, bağışlayıcı olduğunu bildirmiştir. Bundan dolayı zahidler korku ve ümit çizgisini muhafaza ederler ve korku ümit arasında bir yaşam sürerler. Akıllı olan insanlar da dünyanın, derin bir deniz gibi olduğunun farkındadır. Ama insanlardan aklını kullanamayanların çoğu bu denizde boğulurlar diye Hacı Bektâş-ı Veli, insanları uyararak kendi nefsinizi bildiniz ise bu kapı ümit kapısıdır; sizlere rahmet isabet eder, eğer kendinizi bilmediniz ise bu ümitsizlik kapısıdır; sizlere öfke isabet

²¹ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 52.

²² Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 77, 82, 89, 106.

²³ Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâbü'l Fevâ'id*, s. 163.

eder²⁴ demiştir, iyimserliğin (ümitli olmanın) fayda, kötümserliğin (ümitsizliğin) zarar vereceğini belirtmiştir.

4. Şefkatli (Merhametli) Olmak

Şefkatli olmak, mahlûkata karşı merhametli davranmak Hacı Bektâş-ı Veli'nin Dört Kapı'dan Şeriat'ta zikrettiği makamlardan sekizincisidir. "Şefkat imandandır" diyerek²⁵ şefkati imanın bir tezahürü olarak ifade eden Hacı Bektâş-ı Veli, sevgi yüklü ince anlayış veya merhametle sevmek veya saf sevginin ifadesi olarak da tanımlanabilecek şefkati önemli bir haslet olarak zikretmiştir. "Her zaman Allah tarafından güvende olmak istersen eğer, bu nasihati can kulağıyla dinle. Hakk'la saadet ile, halkla insaf ile, büyüklerle hürmet ile, düşkünlerle şefkat ile, düşmanlarla yumuşaklık ile, dostlarla vefa ile, nefesine kahır ile, dervişlerle cömertlik ile, âlimlerle alçakgönüllülük ile, cahillerle susmak ile güven bulursun"²⁶ demiştir. Aştan daha keskin ve da yüksek olan şefkat (merhamet) kalp katılığını gideren ve insanları birbirine bağlayan en sağlam bağdır. Hacı Bektâş-ı Veli'nin şefkatli (merhametli) olmayı öğütlemesi hiç şüphesiz "O (Allah), çok bağışlayan ve çok merhamet edendir" (*Zümer, 39/53*) ayetini, "merhamet etmeyene merhamet olunmaz" (*Müslim, Birr ve Sila, 23*) ve "siz yerdekilere merhamet edin ki göktekiler de size merhamet etsin" (*Ebü Dâvûd, Edeb, 58; Tirmizî, Birr, 16*) ve "O'nun kullarına olan merhameti bir annenin evladına olan şefkatinden çok daha fazladır" (*Müslim, Tevbe, 22*) hadislerini referans almasından kaynaklanmıştır.

5. Alçakgönüllülük (Mütevâzi Olmak)

Alçakgönüllü olmak, toprak gibi mütevâzi ve verimli olmak Hacı Bektâş-ı Veli'nin Dört Kapı'dan Hakikat'te zikrettiği makamlardan birincisidir.²⁷ Alçakgönüllü olmanın önemini ve değerini anlatırken âdeti "Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler, müminlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdır" (*Maide 5/54*) ve "O (Allah), büyüklük taslayanları hiç sevmez" (*Nabl 16/23*) ayetleri ile müminlerin

²⁴ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 48, 72, 93, 133.

²⁵ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 30.

²⁶ Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâbü'l Fenâ'id*, s. 95.

²⁷ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s.31.

birbirlerine karşı kibirlenmemesi, taşkınlık yapmaması ve alçakgönüllü davranması, böyle yapanları Allah'ın yücelteceği hadislerinin (*Müslim, Cennet 64* ve *Müslim, Birr 69*) izahını yapmıştır.

Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre şeytanın yardımcıları olan kâfirlerin bir kısmı din düşmanı, bir kısmı beden düşmanı, bir kısmı da mal düşmanıdır. Ancak kâfirden daha şiddetli düşman ise şeytandır. Zira şeytan, kişiyi itaatkârlıktan ve alçakgönüllülüğünden uzaklaştırır, kibirli olmaya teşvik eder. Ayrıca şeytanın vekili olan nefise hizmet eden komutanlardan biri de kibirdir. Kibrin kaynağı şeytandır, ama alçakgönüllülüğün kaynağı Rahmân'dır. O halde ne zaman kibir gelse, alçakgönüllülüğü ona havale etmek²⁸ ve kibir halini uzaklaştırmak gerekir, alçakgönüllü olmadan kalpler kazanılamaz²⁹ demiştir.

6. Adaletli Olmak (Adaleti Gözetmek)

Adaletli olmak, zulmetmemek, adaleti gözetmek, bütün insanlara farklı davranmayıp eşit davranmak, herkese aynı gözle bakmak Hacı Bektâş-ı Veli'nin Dört Kapı'dan Hakikat'ta zikrettiği makamlardan ikincisidir.³⁰ O'nun “yetmiş iki millete bir gözle bakmak ve eşit hizmet etmek”³¹ tavsiyesi âdeta “şüphesiz Allah, adaleti, ihsanı, yakınlarla vermeyi emreder...” (*Nabl, 16/90*), “şüphesiz Allah, size emanetleri ehline (sahiplerine) teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor...” (*Nisa, 4/58*), “de ki: "Rabbim adaletle davranmayı emretti" (*A'raf, 7/29*) ve “... adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun” (*Nisa, 4/135*) ayetlerini ve “çocuklarınız arasında adaletli davranın” (*Ebu Davud, Buyu', 80*) ve “her hak sahibine hakkını ver” (*Buhari, Sıv, 51; Tirmizi, Sünen, 608*) hadislerini referans almıştır. Adaleti gözetmek ve adaletli olmak önemli bir değerdir. Çünkü zulüm; kaos, kargaşa ve anarşinin sebebidir. Adalet mülkün ve medeniyetin temeli, istikrarın ve huzurun kaynağıdır.

²⁸ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 60, 133-134.

²⁹ Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâbü'l-Fevâ'id*, s. 89.

³⁰ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 31.

³¹ Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâbü'l-Fevâ'id*, s. 41.

7. Sabırlı Olmak

Sabırlı olmak, acele etmemek Hacı Bektâş-ı Veli'nin Dört Kapı'dan Marifet'te zikrettiği dördüncü makamdır. "Hased ve buhl, dünyayı terk etmekle; bunların tamamı sabr etmekle imana erer" diyen Hacı Bektâş-ı Veli "aklın üç koruması vardır; riya ile tamahı gönül şehrinde çıkarırlar. Aklın birinci koruması sabırdır" sözüyle sabrın ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.³² Sabır olmadan murada erilemez³³ "Sabretmek sizden, hesapsız sevap vermek Allah'tan" diyen Hacı Bektâş-ı Veli bu sözüne de "sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilecektir" (*Zümer, 39/10*) ayetini delil olarak³⁴ vermiştir.

Sabırlı olmak önemli bir erdem olduğu gibi inancın da gereğidir. Hz.Muhammed (s.a.v.) kendisine "iman nedir?" diye sorulduğu zaman, "sabırlı ve hoşgörülü olmaktır" cevabını vermiştir. (*İbn Hanbel, IV, 386*). Sabırlı olmak, İslamın ilk yıllarında ve Mekke dönemi boyunca Müslümanların en önemli vasfı olmuştur. İlk Müslümanlar karşılaştıkları her türlü baskı, şiddet ve işkenceye sabır gücü ile direnmişlerdir. "Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki Allah sabredenlerle beraberdir" (Bakara 2, 153), "sabredin; (düşman karşısında) sebat gösterin" (Âl-i İmrân 3, 200) ve "...başına gelenlere sabret, doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir" (Lokmân 31, 17) ayetlerini canı gönülden kabul etmiş ve uygulamışlardır.

Sabrı, kalp kalesini koruyan muhafızlardan biri olarak da zikreden³⁵ Hacı Bektâş-ı Veli, sabır ile ilgili tavsiyelerinde yukarıdaki ayetlerden başka "...*namağ bir nurdur, sadaka bir burbandır, sabır bir ışıktır*" (*Müslim, Tahâret, 1*) hadisini referans almıştır. Sabırlı olmak insan hayatında en çok ihtiyaç duyulan erdemlerden birisidir. Hacı Bektâş-ı Veli de "şimdi esas yapılması gereken, kişinin yönünü Allah'ın emrine çevirmesidir. Zira edep dileyen korkuyu sever, korku dileyen hata yapmaktan sakınmayı sever, hata yapmaktan sakınmayı dileyen sabrı sever, sabır dileyen utanmayı sever, utanmayı dileyen cömertliği sever"³⁶

³² Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 31, 67, 78.

³³ Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâbü'l Fevâ'id*, s. 89.

³⁴ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 76.

³⁵ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 85.

³⁶ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s.60.

diyerek sabrın olumlu nice gelişmelere esas olacağını, olgunlaşma ve daha iyiye ulaşma noktasında da insana katkı sağlayacağını belirtmiştir.

8. Doğru (Dürüstlük/Güvenilir/Samimi) Olmak

Dünyadaki her şeyin ve herkesin kendisinden güvende olmasını, yalandan ve hileden uzak güvenilen insan olmayı Hacı Bektâş-ı Veli, Hakikat'ta bulunan on makamdan dördüncüsü³⁷ olarak zikretmiştir. Bu değeri anlatırken “Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden güvende oldukları kimsedir” (*Müslim, Kitabü'l-İman 41*) hadisini esas almıştır. Yine Hacı Bektâş-ı Veli doğruluğu ve dürüstlüğü kişinin iyiliğinin ve güzelliğinin göstergesi olarak ifade etmiş, “adamın güzelliği sözünün güzelliğinde, olgunluğu ise işinin ve ahlâkının doğruluğundadır” demiştir. İnsanın söylediğinden çok yaptığının ve davranış şeklinin önemli olduğunu vurgulamak için de “biz lafa değil içe ve hâle bakarız”³⁸ sözüyle de her işte samimi olmak gerektiğini, samimiyetsizliğin bir nevi hile olduğunu belirtmiştir.

Doğruluk, dürüstlük, güvenilir olmak, yalana tenezzül etmemek en önemli ahlaki normlardan ve en önemli değerlerdendir. Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre yalancılık ve hilekârlık insanları doğru yoldan çıkararak yanlış sevk eden önemli etkenlerdendir. O'na göre, “büyük düşmanların ilki nefsanî istek ve arzular, ikincisi kibir ve sapıklık, üçüncüsü ise hilekârlık ve yalancılıktır. İşte bu üç fil şeytana ortaktır ve mü'minin diyenleri yoldan çıkararak en önemli düşmandır”.³⁹ Bu sebeple doğru yoldan ayrılmamak için yalandan uzak durulmalı, doğru ve dürüst olunmalıdır.

9. Edebli (Haya Sahibi) ve Saygılı Olmak

Edebli olmayı ve utanmayı önemli bir değer olarak ifade eden Hacı Bektâş-ı Veli, Marifet'te zikrettiği makamlardan birincisini ve beşincisini bu konulara hasretmiştir. “Marifetün evvel makamı edebdür” ve “marifetün beşinci makamı utanmakdur” diyen⁴⁰ Hacı Bektâş-ı Veli “efendi bil ki insanın bedeninde can olan şey edeptir. İnsanların

³⁷ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 31, 78.

³⁸ Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâü'l-Fevâid*, s. 87, 163.

³⁹ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 134.

⁴⁰ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 31, 78.

gözlerinin, gönüllerinin nuru edeptir”⁴¹ ifadesiyle de edebın göze ve gönüle hoş görünmeyi sağlayan önemli bir haslet olduğunu dile getirmiştir. Hz.Muhammed’in “haya ancak imandandır” (*Buhârî, Edeb 77*) hadisinin açılımını yapmıştır. Edebli olmanın bir şekli de kişinin haddini (kendini) bilmesidir. Kişinin kendini bilmesi de edebindedir.

Hacı Bektâş-ı Veli’ye göre, “kalbin sağ tarafında yedi kale vardır. Her kalede Yüce Allah bir komutan vekil koymuştur. Bu komutanların her birinin adı bilinmektedir. Toplam yedi komutandan üçüncüsü ar ve hayâdır, yedincisi edeptir”⁴² Hz.Adem yaratıldıktan sonra arşta yazılı olan “Allah'tan başka tanrı yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir” hakkında bilgi edindikten sonra sağ yanında üç güzel görünce onlara adınız nedir? Yeriniz nerededir? diye sordu. Onlardan biri “adım akıldır, yerim baş ile beyin arasındadır”, diğeri “adım edeb ve hayâdır, yerim yüz üstündedir” öteki de “adım ilimdir, yerim göğüs içindedir” cevabını vermiş, Âdem de gelin, yerli yerinize girin demiş onlar da yerli yerine girince Âdem rahatlamıştı. Sonra sol tarafında üç çirkin ve kötü şahıs görmüş onlara da aynı soruları sorunca onlardan biri “adım öfkedir ve makamım baş ile beyin arasındadır” deyince Âdem orası aklın yeridir, senin orada yerin yok şekline cevap verince o kişi, “ben gelirim o gider” demişti. Diğeri “adım açgözlülüktür ve makamım yüz üstündedir” deyince Âdem orası hayâ ve utanmanın yeridir, senin orada yerin yok şekline cevap verince o kişi, “ben gelirim o gider” demişti. Diğeri de “adım hasettir ve makamım göğüs içindedir” deyince Âdem orası ilmin yeridir, senin orada yerin yok diye cevap verince o kişi “ben gelirim o gider”⁴³ demiştir. Hacı Bektâş-ı Veli bu anlatımı ile edeb ve hayânın yerini bildirmiş ve aynı zamanda bu hasletin açgözlülük ile ters orantılı olduğunu belirtmiştir. O’na göre yapılması gereken, Allah’ın rızasını kazanmak için çalışmak ve edebi terk etmemektir. Çünkü edep dileyen korkar, korkan kişi hata yapmaktan sakınır, hata yapmak istemeyen sabırlı olur, sabır dileyen de utanmayı sever.⁴⁴ İnsan edepli olmalı ve yanlış yapmaktan kaçınmalıdır. Hacı Bektâş-ı Veli’ye göre Allah’a ve

⁴¹ Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâbü'l Fevâid*, s. 55.

⁴² Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 85.

⁴³ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 117-118.

⁴⁴ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 60.

meleklerine inanan bir kişi kendisi için görevlendirilen üç yüz altmış melek çevresinde iken edepsizlik yapmaktan çekinir⁴⁵. Böyle yapmayan kişi hatalı davranmış olur diyerek edebin ve utanmanın insan hayatı için önemini vurgulamıştır.

10. Muhabbet (Sevgi) Sahibi Olmak

Sevgi (muhabbet) sahibi olmak Hacı Bektâş-ı Veli'nin Dört Kapı'dan Tarikat'ta zikrettiği makamlardan dokuzuncusudur.⁴⁶ İnsanda; mide ateşi, şehvet ateşi, soğukluk ateşi ve muhabbet ateşi olmak üzere dört ateşin olduğunu söyleyen⁴⁷ Hacı Bektâş-ı Veli, bu ateşlerden muhabbet (sevgi) ateşinin yakılmasını öğütlemiştir. “Ağız tatlı ve acıyı bilir, gönül hoş olanı ve olmayanı bilir, gönül ne hüküm verirse dil onu söyler”⁴⁸ derken de dilin gönülden gelene uygun hareket edeceğini belirtmiştir. Varlıklara sevgi ile bakmayı, muhabbet ehli olmayı tavsiye eden Hacı Bektâş-ı Veli aynı zamanda sevginin sadece dünyaya yönelik olmaması için uyarıda bulunmuştur. “Dünya sevgisi bütün günahların başıdır; dünyayı terk de bütün ibadetlerin başıdır” hadisini zikretmiş, dünyayı sevmemek Yüce Allah'ın hoşnutluğunu bulmaktır” diyerek⁴⁹ dünya sevgisinin insana diğer görevlerini unutturacağını ve Allah'ın razı olduklarından uzaklaştıracağını bu sebeple dünyaya kapılmamak gerektiğini söylemiştir. Sevginin en güzelinin Allah için sevmek olduğunu söyleyen Hacı Bektâş-ı Veli, marifet ilmin meyvesi yakınlık da muhabbetin meyvesidir⁵⁰ ve “hak ehlini hayvanlar dahi severler ve saygı gösterirler” demiştir.⁵¹ Hacı Bektâş-ı Veli maddî ve manevî kirlerin sebebi olarak dünya sevgisini görür. Binbir zahmetle elde edilen dünya sevgisinin kalıcı olmadığını, ölümlü olması sebebiyle mutlaka elinden çıkacağını bu sebeple bağlanmanın ve peşine düşmenin akıllıca bir davranış olmadığını söylemiş, dünya sevgisini kalpten çıkartarak yerine

⁴⁵ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 71.

⁴⁶ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 30.

⁴⁷ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 98.

⁴⁸ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 102.

⁴⁹ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 137.

⁵⁰ Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâbü'l Ferâid*, s. 63.

⁵¹ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 122.

her zaman fayda verecek olan Allah sevgisinin konulmasını öğütlemiştir. Sevgi ile hareket etmek muhabbet ehli olmak pek çok zorluğun kolayca aşılmasını ve sorunların çözümünü sağlayan önemli bir değerdir.

11. Cömert Olmak

Cömert olmak, cimrilik yapmamak Hacı Bektâş-ı Veli'nin Dört Kapı'dan biri olan Marifet'te zikrettiği makamlardan altıncısıdır. Cömertliği bir fazilet ve erdemlilik olarak ifade eden Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre "cömertlik; malda, bedende, canda ve gönülde olmak üzere dört çeşittir. İlki mal cömertliğidir, zenginlerindir. İkincisi beden cömertliği, gazilerindir. Üçüncüsü can cömertliği, âşıklarındır. Dördüncüsü gönül cömertliği, âriflerindir. Cimriliğin aslı şeytandır, cömertliğin aslı ise Rahmân'dır".⁵² Burada cömertliğin Allah'ın sıfatlarından bir sıfat olduğu ifade edilmiş, "Allah sonsuz lütuf ve kerem sahibidir" ayetinin (*Rahman*, 55/27 ve *Alak*, 96/3) meali verilmiştir. Hacı Bektâş-ı Veli'nin bu sözü belki de "Allah cömerttir ve cömertliği sever" hadisinin (*Tirmizî*, "Edeb", 41) açılımı, aynı zamanda Allah'ın isimlerinden biri olan "cömert" anlamındaki "cevâd" sıfatının ve "kerîm" el-esmaü'l-hüsna'sının ifadesidir.

Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre cömertlik, kendi nefsinin zevk almasından daha çok başkasının zevk almasını istemektir, incitilmeyi hak edeni dahi incitmemektir.⁵³ Kişi erdemli olmak için cimrilikten uzak durmalı cömertliği esas almalıdır. Ne zaman cimrilik hali ortaya çıkarsa, cömertliği ona havale etmek gerekir. Hacı Bektâş-ı Veli'nin bu sözü ile de "harcamalarında ve başkalarına yardımda eli sıkı olma, ancak varını yoğunu da saçıp savurma! Sonra herkes tarafından kınanır, kaybettiklerine hasret çeker durursun" (*İsra*, 29) ayetini ayrıca "kesenin ağzını sıkma! Allah da sana sıkarak verir!" (*Buhârî*, *Zekât* 21) ve "İnfak et, sayıp durma, Allah da sana karşı nimetini sayıp esirger. Paranı çömlekte saklama, Allah da senden saklar" (*Müslim*, *Zekât* 88) hadislerini izah etmiş ve önemli bir değeri vurgulamıştır.

12. Temiz Olmak

Bedeni görünen ve görünmeyen kirlilerden temizlemeyi, zihni kötü duygu ve düşüncelerden arındırmayı önemli bir değer olarak ifade eden

⁵² Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 60, 78.

⁵³ Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâbü'l-Fevâid*, s. 69, 75.

Hacı Bektâş-ı Veli, temizliği Dört Kapı'dan Şeriat'ta dokuzuncu makam olarak zikretmiştir. “Dokuzuncu makam arı giymekdür ve arı yemekdür”⁵⁴ sözüne “size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin” (*Bakara, 2/172*) ve “elbiseni tertemiz tut” (*Müddessir, 74/4*) ayetlerini delil olarak vermiştir⁵⁵. Resulullah'ın rüyasında “ey oğlum! Giysilerini kirden arındır ki Allah'ın fazlından nasiplenesin dediğini, giysileri de muhabbet elbisesi, marifet elbisesi, tevhit elbisesi, iman elbisesi ve İslam elbisesi⁵⁶ şeklinde buyurduğunu söylemiş, elbise temizliğinin giyilen elbise dışında başka hususları da ifade ettiğini belirtmiştir. Maddî manevî temiz olmak, sağlıklı bireylerden oluşan sağlıklı toplumu ortaya çıkaracağı için Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre yoldan taşları temizlemek (taş arıtmak) bile çok önemli bir haslettir ve bu davranışın sevabı hac esnasında şeytan taşlanan Batn-ı Urana (Arafat) vadisinde taş atmak⁵⁷ gibidir. “Temiz kâlb, dünya sevgisinden, haset ve hıyanetten arınmış olan kâlpdir”⁵⁸ diyen Hacı Bektâş-ı Veli, insanların her zaman bedenini, çevresini, aklını, kalbini temiz tutmasını öğütlemiştir.

Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre su temizdir ve temizleyicidir, ârif de su gibi hem temiz hem de temizleyici olmalıdır.⁵⁹ Çünkü “kendisini temizleyemeyen başkasını temizleyemez. Elbiseye ve vücuda pislik değse su ile yıkanınca hem elbise hem vücut temiz olur, hem cünüplük hali gider hem de abdestli olunur. Aksi takdirde ne elbise ne vücudu temizdir, ne cünüplük gitmiştir ne de abdesti olunmuştur. Ayrıca içinde kin, haset, cimrilik, tamahkârlık, öfke, gıybet, maskaralık gibi şeytanî fiiller bulunan biri suyla yıkanıp temizlenemez ve arı olamaz diyen Hacı Bektâş-ı Veli, “*ey azzîm! Çok sakınmak lazımdır ki, insanın pis olmasının sebebi içinde şeytan fiili bulundurmasıdır. Eğer inanmazsan bir kaba içki koy, ağzını sıkıca kapat ve denizğin içine bırak. O kabın dış kısmını günde on kez yıkasan bile kabın içindeki yine içkidir, pistir. Yine bir kuyuya bir damla içki damlasa, o kuyunun suyunu çıkarıp başka yere dökseler, o suyun döküldüğü yerde ot bitse ve o otu koyun*

⁵⁴ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 30.

⁵⁵ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 75.

⁵⁶ Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâbü'l Ferâid*, s.75.

⁵⁷ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 105.

⁵⁸ Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâbü'l Ferâid*, s. 41.

⁵⁹ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 48, 51.

yese takva ehlinin sözüne göre o koyunun eti haramdır. Bunun haram olmasının sebebi nedir? İçinde şeytan fiili olmasındandır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pislîktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Öyle ise vay sana ki, içinde; kin, haset, cimrilik, tamabkârlık, öfke, gıybet, maskaralık gibi şeytan fiili olduğu halde suyla yıkanıp temizlemez ve arı olamazsın⁶⁰ sözüyle günahlardan uzak olmanın hem maddî hem manevî temizliğin esası olduğunu belirtmiştir. Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre gece olunca ses uzağa gider, gündüz ise gitmez. Çünkü gece olunca insanoglu dünya günahından uzaklaşır ve temizlenir, bu sebeple ses uzağa varır, engel az olur. Ne zaman ki gündüz olur, günahlar çoğalır birbirine karışır, engel oluşturur onun ses uzağa varamaz.⁶¹ Bu sebeple o, temiz olmanın önemli bir değer olduğunu ifade etmiş, maddî ve manevî temizliği öğütlemiştir.

13. Helâl Kazanmak (Haramdan Uzak Kalmak)

Helal kazanç peşinde olmayı haramdan uzak durmayı Hacı Bektâş-ı Veli Şeriat'ta bulunan on makamdan dördüncüsü olarak zikretmiştir. Faizin haram olduğunu da belirterek "Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır"⁶² ayetini de zikretmiştir. Haramların insanı boğan yedi deniz olduğunu söyleyen Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre bu denizlerin; "ilki gözdür, görmek sebebiyle boğar. İkincisi dildir, söylemek sebebiyle boğar. Üçüncüsü kulaktır, işitmeden dolayı boğar. Dördüncüsü kursaktır, eritmekten dolayı boğar. Beşincisi karındır, içine alıp boğar. Altıncısı meşakkattir, ölüm ile boğar. Yedincisi delîlîktir, bu hâliyle boğar"⁶³. Haramdan uzak kalmamayı denizde boğulmak olarak ifade eden Hacı Bektâş-ı Veli, bir şeyin haram olma sebebinin içinde şeytan fiili olmasından kaynaklandığını belirterek "bir kuyuya bir damla içki damlasa o kuyunun suyunu boşaltsalar o suyun döküldüğü yerde ot bitse ve o otu koyun yese takva ehlinin sözüne göre o koyunun eti haramdır. Bunun haram olmasının sebebi de içinde şeytan fiili olmasındandır"⁶⁴ demiştir. Şeytanın lanetlenmiş olması sebebiyle işinin de lanetli iş olacağını bu sebeple

⁶⁰ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 51-52.

⁶¹ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 90.

⁶² Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 29, 72.

⁶³ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 98.

⁶⁴ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, s. 52.

şeytan işi olan davranışlardan uzak durulması gerektiğini belirtmiştir. “Allah’ın size verdiği helal ve temiz rızıklardan yişin ve iman etmiş olduğunuz Allah’ın yasaklarından sakının” (*Maide 5/ 88*) ayetini referans alan⁶⁵ Hacı Bektâş-ı Veli, haramın yenilebilecek içilebilecek olanı yenilmez ve içilmez haline getirdiğini, bu sebeple insanların helal kazanç peşinde olmasını haramlardan uzak durmasını öğütlemiştir.

SONUÇ

Bütün insanlar için benzer anlam ve kıymet ifade eden, kabul gören yargılar olarak değerler; insanların davranışlarının özelliğini belirleyen ölçütlerdir. Kişiyeye “iyilik” vasfı ve “kıymet” ölçüsü kazandıran değerler, topluma da fayda sağlamış, huzur ve mutluluk kaynağı olmuştur. Değerleri dikkate alan, kural haline getiren veya yargı olarak kullanan toplumlar, sağlıklı bireylere sahip olmanın yanında sevgi ve saygının hâkim olduğu, barış içinde yaşanan alanlara da sahip olmuştur. Bu sebeple değerler, önemlidir, kıymetlidir, toplumsal birlikteliğin, refah ve mutluluğun esasıdır. Değerler nicelik bakımından kişilere göre farklılık arz etse de, nitelik ve içerik bakımından birarada yaşama bilincinin ve tecrübesinin de özüdür ve esasıdır.

Hacı Bektâş-ı Veli, Kur’an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler ışığında, insanların zihinlerini, akıllarını, nefislerini ve ruhlarını eğitmek için çalışmıştır, bu bağlamda iyi bir değerler eğitimcisidir. O, ahlaki eğitimden geçirilmiş ve değerler ile donatılmış bir şahsın, iyilik ve güzellikler peşinde olacağını, kötülüklerden uzak duracağını bilerek, değerler kazandırmayı ve kişilikli bireylerden oluşan toplum oluşturmayı amaç edinmiştir. İnsanları eğitmeden duyarlı toplum oluşturmanın, ahlaklı bireyler oluşturmadan iyi bir toplum teşekkülünün mümkün olmadığını bilerek hareket etmiş, ahlaki eğitimi, değer eğitimi esas almış bir mütefekkindir.

Hacı Bektâş-ı Veli’nin, yaşanılmasını ve yaşatılmasını öğütlediği değerler bizim burada zikrettiğimiz; kendini bilmek (özdenetim), iyilik yapmak, ümitvâr olmak (iyimserlik), şefkat (merhamet), alçakgönüllülük (mütevazilik), adalet, sabır, doğru (dürüst/güvenilir/samimi), edeb (hayâ sahibi) ve saygı, muhabbet (sevgi), cömert, temiz ve helâl kazanmak (haramdan uzak kalmak) gibi değerlerle sınırlı değildir. Burada

⁶⁵ Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâbü’l Fevâid*, s. 33.

zikredilenler, eserlerinde öne çıkan, sosyal yaşamda ve toplum hayatında önem arz eden ve Milli Eğitim yönergesinde yer alan değerlerdir.

Hacı Bektâş-ı Veli düşüncesinde kendini bilmek yani özdenetim yani kişinin kendiyi tanıması önemli bir değerdir. Kendini bilmeyen, fıtratına uygun hareket etmediği için sıkıntılara maruz kalır. Kendini tanımayan doğruyu belemeyeceği için gerçek mutluluğa ulaşamaz. İyiliği emredip kötülüğü menetmek, sâhib-i nasihat olup mümkün her iyiliği yapmak da Hacı Bektâş-ı Veli düşüncesinde önemli bir değerdir. İyiliklerin kalıcı, güzel ve iyi işler dışındaki her şeyin geçici olduğunu belirten Hacı Bektâş-ı Veli iyilik peşinde olmayı, iyi insan olmayı tavsiye etmiştir. Kötülüğe kötülükle karşılık vermenin bazıları tarafından akıllılık zannedildiğini ancak gerçek akıllılığın kötülük görülse bile iyilik etmek olduğunu söylemiştir.

Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre yetenekli olanlar korku ve ümit arasında hareket eden, her iki duyguyu dengede tutabilenlerdir. O'na göre gerçek bilgiye sahip olan asla ümitsiz olmaz, kötümserlikten (ümitsizlikten) de hiçbir kazanç elde edilemez. Sevgi yüklü ince anlayış veya merhametle sevmek veya saf sevginin ifadesi olan şefkat için imandandır diyen Hacı Bektâş-ı Veli, "*Hakk'la saadet ile, halkla insaf ile, büyüklerle hürmet ile, düşkünlerle şefkat ile, düşmanlarla yumuşaklık ile, dostlarla vefa ile, nefesine kahır ile, dervişlerle cömertlik ile, âlimlerle alçakgönüllülük ile, cahillerle susmak ile güven bulursun*" demiştir. Hacı Bektâş-ı Veli, aşktan daha keskin ve da yüksek olan şefkat (merhamet) değerini öğütlemiştir çünkü şefkat, kalp katılgını gideren ve insanları birbirine bağlayan en önemli bağıdır.

Alçakgönüllü, toprak gibi mütevâzı ve verimli olmayı tavsiye eden Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre bu hasletin zıddı olan kibrin kaynağı şeytandır. Alçakgönüllülüğün kaynağı Rahmân'dır. O halde şeytanî olan kibiri Rahmânî olan alçakgönüllülüğe havale etmek erdemli davranıştır. Hacı Bektâş-ı Veli, yetmiş iki millete bir gözle bakmayı ve eşit hizmet etmeyi yani adaleti gözetmeyi öğütlemiştir. Sabır değerini aklın ve kalp kalesinin korumalarından biri olarak zikreden Hacı Bektâş-ı Veli, sabrı ışık olarak tavsif etmiştir. Dürüst ve güvenilir olmayı, yalana tenezzül etmemeyi en önemli ahlaki normlardan ve değerlerden biri olarak gören Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre yalancılık ve hilekârlık insanları doğru yoldan çıkararak, yanlış sevk eden önemli etkenlerdendir. Müslümana yakışanın herkesin kendisinden güvende olduğu, yalana ve hileye tenezzül etmeyen bir duruş

olduğunu zikreden Hacı Bektâş-ı Veli, doğruluğu ve dürüstlüğü kişinin iyiliğinin ve güzelliğinin göstergesi olarak ifade etmiş, samimiyetsizliğin de bir çeşit hile olduğunu belirtmiştir.

Hacı Bektâş-ı Veli, insanın bedeninde can olan şey edeptir, göze ve gönüle hoş görünmeyi sağlayan aynı zamanda gözlerin ve gönüllerin nuru edeptir, edebli olmak ve utanmak önemli bir değerdir. İnsandaki mide, şehvet ve soğukluk ateşlerinin söndürülmesini, muhabbet ateşinin yakılmasını öğütleyen Hacı Bektâş-ı Veli, varlıklara sevgi ile bakmayı, muhabbet ehli olmayı tavsiye etmiştir. Cömertliğin önemini Allah'ın "cevâd" sıfatı ve "kerîm" ismi bağlamında ifade eden Hacı Bektâş-ı Veli, cömertliğin dört çeşit olduğunu belirttikten sonra bunları "*ilki mal cömertliğidir, zenginlerindir. İkincisi beden cömertliği, gazîlerindir. Üçüncüsü can cömertliği, âşıklarındır. Dördüncüsü gönül cömertliği, âriflerindir. Cimrilüğün aslı şeytandır, cömertliğin aslı ise Rahmân'dır*" şeklinde açıklamıştır. Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre kişi erdemli olmak için cimrilikten uzak durmalı, ne zaman cimrilik hali ortaya çıkarsa, cömertliği ona havale etmeli, cimrilik halinden kurtulmalıdır.

Bedeni, aklı, zihni, kalbi ve ruhu görünen ve görünmeyen kirlerden temizlemek, kötü duygu ve düşüncelerden arındırmayı bir değer olarak zikreden Hacı Bektâş-ı Veli'ye göre yoldan taşları temizlemek (taş arıtmak) bile önemlidir. Nasıl su temiz ve temizleyici ise insan da su gibi hem temiz hem de temizleyici olmalıdır. Ayrıca içinde kin, haset, cimrilik, tamahkârlık, öfke, gıybet, maskaralık gibi şeytanî fiiller bulunan biri suyla yıkanıp temizlenemez ve arı olamaz diyen Hacı Bektâş-ı Veli kendisini temizleyemeyen başkasını temizleyemez diyerek temizliğe insanın kendisinden başlamasını öğütlemiştir. Helal kazanç peşinde olmayı haramdan uzak kalmamayı denizde boğulmak olarak ifade eden Hacı Bektâş-ı Veli, bir şeyin haram olmasının içinde şeytan fiili olmasından kaynaklandığını belirtmiştir.

Bu bilgiler ışığında Hacı Bektâş-ı Veli'nin *Makâlât*'ı bir değerler eğitimi kitabıdır dersek abartmış olmayız. Çünkü Dört Kapı'dan biri olan Şeriat içinde zikredilen on makamdan dördü, Tarikat'ta zikredilen on makamdan üçü, Marifet'te zikredilen on makamdan altısı, Hakikat'te zikredilen on makamdan beşi direkt olarak değerler eğitiminin konularıdır. Bu eserde pek çok değer insan hayatı için anlam ve önemi veciz olarak ifade edilmiş ve açıklanmıştır. Yine Hacı Bektâş-ı Veli'nin *Makâlât*'ında zikrettiği dört kapı içinde yer alan makamlardan bazıları

MEB Değerler Eğitimi Yönergesinde zikredilen değerlerle örtüşmektedir. Bu bağlamda Hacı Bektâş-ı Veli düşüncesi, pek çok değeri öne çıkartmış, insanların ahlaklı, toplumun mutlu ve huzurlu olmasını hedeflemiştir. Hacı Bektâş-ı Veli'nin eserlerinde zikrettiği değerlerin, genç nesillerin dimağında yer etmesi ve alışkanlık haline gelmesi, daha iyi ve daha güzel bir yaşam, toplumsal huzur ve refah için çok önemlidir.

KAYNAKÇA

- Çelikkaya Hasan, *Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi*, Alfa Yayınları, İstanbul 1996.
- Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, (Haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk), Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara 2007.
- Hacı Bektâş-ı Veli, *Kitâbü'l Fevâ'id*, (Haz. Baki Yaşa Altınok), Hacı Bektâş-ı Veli Külliyyatı içinde (s. 19-167), Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektâş-ı Veli Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2010.
- Halstead J.Mark & Taylor J.Monica, "Learning and Teaching About Values: a Review of Recent Research", *Cambridge Journal of Education*, 2000, Vol. 30, No.2, s. 169-202.
- Orhan Fuad, *Musâhabât-ı Ablâkiye ve Malumât-ı Vatanîye (İlk Mekteblerin Dördüncü Sınıfına Mahsus)*, Vatan Matbaası, 1924, 1926; aynı müellif, *Musâhabat-ı Ablakîye ve Malumat-ı Vatanîye (İlk Mekteblerin Beşinci Sınıfına Mahsus)*, Vatan Matbaası, 1924-1926.
- Özgür İbrahim N., "Çocuklarımıza Ne Gibi Değerler Öğretebiliriz? *Pedagoji (Çocuk ve Gençlik Eğitim Dergisi)*, Cilt I, Sayı 5, İstanbul 1973, s. 36-39.
- Sander Midhat Sadullah, *Resimli Yeni Musâhabât-ı Ablâkiye ve Medeniye*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1922.
- Schwartz Shalom H., "Universals in the Content and Structure of Value: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries", *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol.25, 1992, s. 1-65.
- Tezcan Mahmut, *Türklerle İlgili Stereotipler (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1974.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- Yazıcı Kubilay, "Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış", *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, Sayı 19, 2006, s. 499-522.

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_a ciklamasi/program.pdf Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2017). Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmaları.